

Antoni Maziarz

<https://orcid.org/0000-0002-1440-065X>

Uniwersytet Opolski

Biskupi polscy wobec powrotu benedyktynów w XIX i XX wieku

Kasata męskich zakonów na ziemiach polskich była efektem działań władz państwowych – przede wszystkim zaborczych, ale także polskich z okresu Królestwa Polskiego. Proces ten odbył się przy biernej postawie hierarchów kościelnych. Co więcej, hierarchowie nierzadko sprzyjali sekularyzacji¹. Powodem takiego stanowiska była możliwość przejęcia części dóbr poklasztornych, głównie ksiąg, paramentów liturgicznych, obrazów, dzwonów. Stopniowo ziemie polskie zostały wyjąłowione z zakonów. Podobny proces zachodził w krajach Europy Zachodniej. Ale gdy w jednych krajach kasowano klasztory, w innych dochodziło do odrodzenia życia zakonnego. Renesans objął też benedyktynów². Jak na tę nową sytuację zareagowali hierarchowie polskiego

1 T. Borowski, *Dekret kasacyjny z 17 kwietnia 1819 roku jako wynik egzekucji bulli „Ex imposita nobis”*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 22 (1975) z. 4, s. 89–98; M. M. Grzybowski, *Postawa Wincentego Chościak-Popiela, biskupa płockiego, wobec kasaty klasztorów w 1864 r. w jego diecezji*, „Studia Płockie” (1983) nr 11, s. 257–272; A. Szorc, *Biskup Ignacy Krasicki wobec kasaty zakonu jezuitów na Warmii (1773–1780)*, w: *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Olsztynie. Prace Historyczne*, Olsztyn 1997, s. 58–65; S. Gajewski, *Biskupi Królestwa Polskiego wobec ukazu carskiego o klasztorach z 8 listopada 1864 roku*, „Echa Przeszłości” 9 (2008), s. 143–154.

2 C. Butler, *Benediktinisches Mönchtum. Studien über benediktinisches Leben und die Regel St. Benedikts*, Eresing 1929; P. Engelbert, *Wege benediktinischer Geschichte – zwischen Regeln und Reform*, „Erbe und Auftrag” (1995) Nr. 1, s. 5–23; M. Albert, *Ordensleben in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts – Kontinuität, Restauration und Neuanfänge*, w: *Klöster und Ordens-*

Kościoła katolickiego funkcjonujący na przełomie XIX i XX wieku? Czy powracający do ojczyzny mnisi mogli liczyć na wsparcie? Czy odrodzenie ich aktywności przyjmowano z radością czy raczej z obojętnością, obserwowaną w trakcie przeprowadzania kasat? Jaką rolę biskupi przypisywali benedyktynom? Odpowiedzi na te pytania można znaleźć w źródłach przechowywanych zarówno w archiwach diecezjalnych, jak i zakonnych³. Podmiotem analiz są arcybiskupi kierujący m.in. archidiecezjami lwowską i poznańską oraz biskupi diecezji: tarnowskiej, krakowskiej, sandomierskiej, mińskiej, łódzkiej. W rozmowy na temat powrotu benedyktynów do Polski angażowano też przedstawicieli Stolicy Apostolskiej.

* * *

O żywotności idei benedyktyńskiej świadczy podejmowanie prób przywrócenia zakonu już w okresie kasat. Taką aktywność wykazywał bp Grzegorz Tomasz Ziegler – benedyktyn, przeor klasztoru tynieckiego. Po upadku Księstwa Warszawskiego opactwo zlikwidowano (8 września 1816). W obiektach poklasztornych usytuowana została siedziba nowej diecezji z byłym przeorem Grzegorzem Zieglerem na czele (w latach 1822–1827)⁴. W sytuacji, gdy inne sekularyzowane klasztory zamieniano m.in. na więzienia czy magazyny wojskowe, nowa funkcja Tyńca jawiła się bardzo godnie. Dostrzegą ją redakcja ówczesnej „Gazety Krakowskiej”, która prezentowała instalację biskupstwa tynieckiego jako zwieńczenie historii opactwa: „Świątynia tutejsza, zabytek

.....
gemeinschaften, Hrsg. E. Gatz, M. Albert, G. Fleckenstein, Basel–Wien 2006, s. 149–204 (Geschichte des kirchlichen Lebens in den deutschsprachigen Ländern seit dem Ende des 18. Jahrhunderts, 7).

3 W niniejszym opracowaniu wykorzystano m.in. materiały przechowywane w Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie [dalej: AKMK], Archiwum Archidiecezji Poznańskiej [dalej: AAP], Archiwum Diecezji Sandomierskiej [dalej: ADS]. W przypadku archiwaliów zakonnych kwerendzie były poddane: Narodni archiv w Pradze [dalej: NAP], gdzie zdeponowano archiwalia klasztoru Emaus, Archiwum Benedyktynów Beuron [dalej: ABB], Archiwum Benedyktynów w Maredsous [dalej: ABM], Archiwum Benedyktynów w Zevenkerken [dalej: ABZ], Archiwum Benedyktynów w Lubiniu [dalej: ABL], Archiwum Benedyktynów w Tyńcu.

4 G. Ziegler był biskupem tynieckim w latach 1822–1826, tarnowskim 1826–1827, następnie do 1852 roku kierował diecezją Linz. Zob. J. Pączek, *Biskup Grzegorz Tomasz Ziegler jako organizator diecezji tynieckiej (tarnowskiej)*, „Prawo Kanoniczne” (1969) nr 3–4, s. 135; P. Sczaniecki, *Biskup Grzegorz Tomasz Ziegler 1770–1852. Źródła i literatura*, w: P. Sczaniecki, *Benedyktyni polscy. Zbiór szkiców i opowiadań*, Tyniec 1989, s. 325–346.

wspaniałej pobożności króla Kazimierza, sławna z wielolicznych zdarzeń w historii Narodu polskiego, dzisiaj na koniec doczekała się szczęśliwej dla siebie zmiany, od której nową epokę zaczyna”⁵. „Epoka” trwała nadzwyczaj krótko. Z racji częstych wylewów Wisły w sąsiedztwie Tyńca, jego nadgranicznego położenia, biskup przeniósł ważne instytucje diecezjalne (kurię, seminarium) do obiektów poklasztornych w Bochni, a stamtąd – do centralnie położonego Tarnowa⁶. Do nowej siedziby diecezji trafiły elementy spuścizny tynieckiej, m.in. część biblioteki. Zapewne dzięki temu przetrwały⁷. Biskup Ziegler podejmował kroki zmierzające do przywrócenia Tyńca benedyktynom. Ich nową misją miało stać się prowadzenie szkoły dla młodzieży męskiej. W tym celu próbował sprowadzić mnichów ze szwajcarskich klasztorów w Rheinau i Einsiedeln. Starania te popierał arcybiskup lwowski Andrzej Ankwicz, którego stryj, też Andrzej, był benedyktynem w Tuchowie⁸. Ze względu na brak mnichów reaktywacja klasztoru w Tyńcu okazała się niemożliwa, toteż w opustoszałych budynkach osadzono usuniętych z Rosji jezuitów (1826). Ich pobyt przerwały konsekwencje pożogi wywołanej uderzeniem pioruna (2/3 maja 1831). Z wyjątkiem kościoła zabudowa tyniecka uległa zniszczeniu. Dla Polaków ruiny opactwa jawiły się jako symbol upadku dawnej świetności ojczyzny⁹.

W tym czasie w Europie Zachodniej Zakon św. Benedykta wszedł na ścieżkę odrodzenia. Za sprawą o. Prospera Guérangera, który w 1837 roku został

5 Z Tyńca dn. 18 Sierpnia, „Gazeta Krakowska” nr 68 z 25.08.1822, s. 805. Podczas ingresu jedynie proboszcz zakliczyński ks. Kazimierz Rojkowski wspomniał poprzednich gospodarzy miejsca, którzy „nieśmiertelną okryli się chwałą”.

6 Ordynariuszem utworzonej w 1786 roku diecezji został opat tyniecki o. Florian Amand Janowski. Funkcję tę pełnił do 1801 roku, sześć lat później diecezję tarnowską zlikwidowano. Por. B. Kumor, *Diecezja tarnowska. Dzieje ustroju i organizacji 1786–1985*, Kraków 1985; P. Szczaniecki, *Florian Amand Janowski biskup tarnowski 1788–1801*, w: P. Szczaniecki, *Benedyktyni polscy*, s. 309–325; J. Królikowski, *Materiały do życia i posługi biskupa Floriana Janowskiego*, w: *Dzieje diecezji tarnowskiej*, t. 4: *Ludzie Kościoła*, red. A. Gąsior, J. Królikowski, Tarnów 2013, s. 11–29.

7 O losach rozproszonej spuścizny materialnej po klasztorze zob. P. Szczaniecki, *Tysiąc lat jak dzień wczorajszy... Opowiadanie o dziejach Tyńca*, „Znak” (1976) nr 3, s. 347–348; M. Kaniór, *Benedyktyni w diecezji krakowskiej*, „Analecta Cracoviensia” 24 (1994), s. 338.

8 J. Pączek, *Biskup Grzegorz Tomasz Ziegler*, s. 168; P. Szczaniecki, *Tyniec*, Kraków 2008, s. 246.

9 Tak oceniali to miejsc np. Franciszek Wężyk, Kazimierz Przerwa-Tetmajer, Stefan Żeromski, zob. *Tyniec w legendzie, literaturze i na starej fotografii*, Tyniec-Kraków 2008; W. Łuszczkiewicz, *Ruiny Opactwa w Tyńcu*, w: *Zabytki dawnego budownictwa w Krakowskiem*, z. 1, Kraków 1864, b.p.

opatem klasztoru w Solesmes (zrujnowanego podobnie jak Tyniec), odrodziła się kongregacja francuska. Z kolei bracia o. Maur i Placyd Wolterowie odnowili życie benedyktyńskie w Niemczech. Utworzona w 1863 roku Kongregacja Beurońska roku dała w 1880 początek opactwu w Pradze, z którego wyróżnie przeorat lubiński (1924), a także – pośrednio – kongregacja belgijska (1920), kolebka odrodzonego Tyńca (1939)¹⁰. Odrodzenie benedyktynów nie było by możliwe bez przychylności papieża św. Leona XIII – twórcy kolegium św. Anzelma na Awentynie (1887), które dało początek uniwersytetowi benedyktyńskiemu. W 1893 roku ojciec święty wydał breve *Summum semper*, ustanawiające konfederację benedyktyńską¹¹.

Z Solesmes wyszły pierwsze próby odnowy życia zakonnego w Tyńcu. Pośrednikami byli zaangażowani w reaktywację zakonów na ziemiach polskich ojcowie zmartwychwstańcy, którzy benedyktynom (i filipinom) wyznaczali kluczową rolę w odnowie życia religijnego rodaków. Starania o odzyskanie zrujnowanego opactwa tynieckiego podjął o. Walerian Kalinka, współpracujący na gruncie historycznym z benedyktyńskim o. Alfonsem Guépinem¹². W zamiarach tych mieli im pomagać „sympatycy zgromadzenia”, a wśród nich ks. Albin Dunajewski, późniejszy biskup krakowski (1879–1894). W dobie wzmożonych ataków na mnichów w republikańskiej Francji rozważano możliwość przeniesienia mnichów z Solesmes do Tyńca¹³. W sprawę próbowano zaangażować kard. Włodzimierza Czackiego, nuncjusza w Paryżu, sekretarza papieża Piusa IX. Starania nie przyniosły oczekiwanych efektów. Z poczuciem

10 L. Helmling, *Emaus. Kurzgefaßte Geschichte und Beschreibung der Kirche und des Kloster unserer l. Frau von Montserrat zu Emaus in Prag*, Prag 1905; V. Fiala, *Ein Jahrhundert Beuroner Geschichte*, w: *Beuron 1863–1963. Festschrift zum hundertjährigen Bestehen der Erzabtei St. Martin*, Beuron 1963, s. 39–230; L. Soltner, *Solesmes et Dom Guéranger (1805–1875)*, Sablé-sur-Sarthe 1974; D. Misonne, *En parcourant l'histoire de Maredsous*, Maredsous 2005.

11 V. Dammertz, *Das Verfassungsrecht der Benediktinischen Mönchkongregationen*. In *Geschichte und Gegenwart*, St. Othilien 1963; P. Sczaniecki, *Benedyktyni*, w: *Zakony benedyktyńskie w Polsce. Krótka historia*, Tyniec 1980, s. 63; S. Petzolt, B. Givens, *Die Beuroner Benediktinerkongregation*, w: *Reformverbände und Kongregationen der Benediktiner im deutschen Sprachraum*, Hrsg. U. Faust, F. Quarthal, St. Ottilien 1999, s. 705–729.

12 J. Mrówczyński, Ks. Walerian Kalinka. *Życie i działalność*, Poznań–Warszawa 1972, s. 286, 303.

13 Zob. M. Radwan, *Antyzakonna polityka francuska (1901–1904)*, w: *Źródła wielkości mistrzów. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Piotrowi Pawłowi Gachowi*, red. M. Nowak, R. Jusiak, J. Mazur, Lublin 2013, s. 600.

żału opat Guépin pisał: „gdyby kard. Czacki wziął był na serio naszą ówczesną sytuację, Tyniec stałby się, czym obecnie w Hiszpanii jest opactwo w Silos”¹⁴.

W 1880 roku diecezji krakowskiej przywrócono jej dawne tereny, tym samym Tyniec spod jurysdykcji biskupów tarnowskich trafił pod zarząd biskupów krakowskich (w wymiarze kościelnym, pod względem własnościowym nadal należał do kamery austriackiej)¹⁵. Baczniejszą uwagę na ruiny klasztoru tynieckiego zwrócił wyżej wspomniany kard. Dunajewski, o którym o. Paweł Szczaniecki pisał, że był „na pewno życzliwy benedyktynom”¹⁶. Stało się tak za sprawą o. Majolusa Lameya z Cluny, który w 1892 roku, podczas wizyty w Krakowie, podjął kroki w celu odzyskania obiektów byłego opactwa. Biskup krakowski okazywał przychyłność wszelkim instytutom życia konsekrowanego, które w jego opinii poprzez aktywność charytatywną, oświatowo-wychowawczą, wydawniczą i formacyjną miały odegrać ważną rolę w kształtowaniu postaw religijnych. Biskup wspierał zarówno nowe, czynne zgromadzenia zakonne, jak i wspólnoty o wielowiekowej tradycji¹⁷. Dla benedyktynów, od których oczekiwał wsparcia w pracy duszpasterskiej, m.in. prowadzenia rekolekcji oraz inicjowania badań naukowych, pozyskał poparcie miejscowej arystokracji i władz państwowych, w tym namiestnika Galicji hr. Kazimierza Badeniego. W odpowiedzi na pytanie urzędników o stanowisko konsystorza w tej sprawie pojawia się krótkie i konkretne orzeczenie biskupa: „Najgoręcej popieram wniosek przeora z Cluny” z uzasadnieniem, że powrót zakonu będzie wielkim pożytkiem dla diecezji¹⁸. Ordynariusz wstawiał się za mnichami u cesarza Franciszka Józefa I. Urzędnicy państwowi dopytywali o liczbę zakonników i źródła ich utrzymania, co potwierdza, jak dalece sprawa była zaawansowana (włączyły się w nią opactwa w Solesmes i Beuron)¹⁹. Wydział Krajowy, który wyasygnował na remont zachowanych budynków tynieckich ponad tysiąc koron, wielokrotnie dopytywał o finał inwestycji

14 Cyt. za: P. Szczaniecki, *Tyniec*, s. 248.

15 S. Dobrzański, *Restauracja Diecezji Krakowskiej w latach osiemdziesiątych XIX wieku*, w: *Studia z historii Kościoła w Polsce*, red. E. Wyczawski, t. 3, Warszawa 1977, s. 86n.

16 P. Szczaniecki, *Tyniec*, s. 247; por. M. Kanior, *Benedyktyni w diecezji*, s. 335.

17 S. Dobrzański, *Kardynał Dunajewski i rola zakonów w duchowej odnowie diecezji*, w: *Kardynał Albin Dunajewski (1817–1894)*, red. W. Murawiec, Kraków 1995, s. 68.

18 AKMK, Akta benedyktyńskie, Pismo namiestnika hr. Kazimierza Badeniego do bpa Albina Dunajewskiego, Lwów 26.11.1892. Ojciec Lamey miał deklarować budowę nowego kościoła w Tyńcu.

19 AKMK, Akta benedyktyńskie, Prośba o. M. Lameya o zgodę na osiedlenie się w granicach Cesarstwa Austro-Węgierskiego, Cluny 18.10.1892.

i termin przyjazdu benedyktynów do Tyńca²⁰. Zabrakło wsparcia ze Stolicy Apostolskiej. Była to reakcja na autonomię o. Lameya, który nie włączył się w działania centralizujące zakon. Ponadto Stolica Apostolska oczekiwała od organów państwowych zwrócenia Kościołowi dóbr tynieckich²¹.

Następca kard. Dunajewskiego – bp Jan Puzyna (1895–1911) – zerwał rozmowy z opatem Cluny, ale podtrzymywał kontakty z czarnymi mnichami. Nadzieję wiązał z księciem Edmundem Radziwiłłem, który został mnichem w Beuron (o. Benedykt), a z czasem – opiekunem tamtejszego nowicjatu. Przedwczesna śmierć o. Radziwiłła w 1895 roku przerwała plany odrodzenia klasztoru tynieckiego w oparciu o niego²². Kardynał Puzyna korespondował w sprawie Tyńca z opatem-prymasem o. Hildebrandem de Hemptine. Owocem tej konwersacji była wizyta w Krakowie w kwietniu 1898 roku przeora praskiego opactwa Emaus – o. Wacława Wittke²³. Sprawa dobrze rokowała, a biskup krakowski nakazał modlitwy w intencji powrotu benedyktynów. Liczył, że obecność starego zakonu, dynamicznie rozwijającego się w Europie, wpłynie na ożywienie „leniwej polskiej religijności”²⁴. Tym razem wątpliwości pojawiły się po stronie zakonu. Barię okazał się fatalny stan zabudowy byłego opactwa oraz przynależność dóbr tynieckich do kamery austriackiej. Drugie ograniczenie wkrótce zniknęło. W konsekwencji starań kard. Puzyny cesarz zarządzeniem z 22 maja 1899 roku przekazał „Państwo Tynieckie” na własność diecezji krakowskiej (byłe opactwo wraz z dziesięcioma folwarkami), w zamian biskup zrzekał się części swej pensji, wypłacanej z funduszu państwowego. Nowy gospodarz zreformował zarząd dóbr, a tzw. „opatówkę” przeznaczył na ośrodek wypoczynkowy dla krakowskich kleryków. Sprowadził do Tyńca

20 AKMK, Akta benedyktyńskie, Pismo namiestnictwa galicyjskiego do bpa A. Dunajewskiego, Lwów 2.12.1894; AKMK, Akta benedyktyńskie, Pismo namiestnictwa galicyjskiego do bpa A. Dunajewskiego, Lwów 4.07.1896.

21 Na początku 1898 roku konsystorz pisał do namiestnictwa: „Zwracamy uwagę, że sprawa osiedlenia się Kongregacji Benedyktyńskiej z Cluny w klasztorze tynieckim jest w ścisłym związku ze sprawą oddania dóbr tynieckich tutejszej mensie biskupiej” (AKMK, Akta benedyktyńskie, Pismo konsystorza do namiestnictwa galicyjskiego, Kraków 11.01.1898).

22 ABB, sygn. D2-52,1, Personalakte Benedikt Radziwill 1863–1895; M. Pater, P. Szczaniecki, *Radziwiłł Edmund*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 30, Wrocław–Warszawa 1987, s. 180.

23 M. Kanior, *Tyniec wczoraj i dziś. Życie i działalność benedyktynów tynieckich w latach 1939–2009*, Tyniec 2009, s. 22.

24 AKMK, Akta kard. Puzyny, k. 183.

siostry felicjanki, założył ochronkę oraz szkołę²⁵. W ten sposób połączył realizację dwóch wielkich idei: troski o wykształcenie nowych kapłanów z odzyskiwaniem własności kościelnej („wypleniał resztki józefinizmu”). Rocznie na Tyniec przeznaczal jakoby po kilka tysięcy koron. W 1905 roku inicjował remont elewacji tamtejszego kościoła²⁶.

Inaczej widział zagospodarowanie Tyńca kolejny ordynariusz diecezji krakowskiej – bp Adam Stefan Sapieha (1911–1951), podobnie jak poprzednicy przyjaźnie nastawiony do zakonów. Krótko po swym ingresie, za pośrednictwem ks. Bogdana Niemczewskiego, przekazał ojcom z belgijskiego Maredsous życzenie reaktywacji benedyktynów na podległym mu terenie²⁷. Planom tym sprzyjała hrabiowska rodzina Juliusza Karola i Marii Delfiny Ostrowskich, których syn Stanisław (1890–1939) w roku 1909 wstąpił do Maredsous, a dwa lata później został mnichem, przyjął zakonne imię Jozafat. W przypadku powrotu o. Jozafata do Polski Ostrowscy obiecali przekazać pokaźną kwotę na fundację polskiego klasztoru²⁸. I tym razem nie sfinalizowano zabiegów o przekazanie Tyńca benedyktynom, a przyczyną był brak zainteresowania ze strony opata Maredsous – bł. Kolumby Marmiona, wówczas zajętego tworzeniem klasztoru w irlandzkim Glenstal²⁹.

Wydawało się, że bliższy celu będzie arcybiskup lwowski św. Józef Bilczewski (1900–1923), który w zakonach widział jeden z filarów życia katolickiego na

25 E. Fijałkowska i in., *100 lat tynieckiej szkoły*, Kraków-Tyniec 2004, s. 8. Szkoła początkowo mieściła się w organistowce na terenie byłego opactwa, w 1904 roku kardynał przeniósł ją do dworu i wówczas powierzył siostram. Por. J. Marszał, *Przewodnik po kościele i ruinach klasztoru pobenedyktynskiego w Tyńcu*, Kraków 1908, s. 18.

26 J. Marszał, *Przewodnik po kościele*, s. 9; E. Komar, *Kardynał Puzyna (moje wspomnienia)*, Kraków 1912, s. 28, 36; P. Sczaniecki, *Wskrzeszenie opactwa benedyktynów w Tyńcu*, w: *Księga Sapieżyńska*, red. J. Wolny, t. 1, Kraków 1982, s. 372.

27 ABT, Dzieje fundacji w Polsce, Biskup Sapieha a Tyniec, sygn. DKT, List bpa Sapiehy do o. K. Marmiona, Kraków 19.05.1913. Zob. L. Piechnik, *Zakony w archidiecezji krakowskiej za rządów Adama Stefana Sapiehy*, w: *Księga Sapieżyńska*, s. 345.

28 ABM, Correspondance (avec les Supérieurs de Maredsous). Fondation en Pologne (Project) 1914–1935: Succession D. Josaphat Stanislas Ostrowski, Umowa między rodziną Ostrowskich a o. K. Marmionem w sprawie przekazania sum spadkowych na rzecz polskiej fundacji klasztornej, Maredsous 11.05.1914.

29 O. K. Marmion do o. P. Roxa, [Maredsous?] 2 IV 1920, w: C. Marmion, *Correspondance 1881–1923*, ed. M. Tierney, Maredsous 2008, s. 1067–1068; M. Tierney, *Dom Columba Marmion. A biography*, Dublin 1994; M. Borkowska, *Chrystus życiem Marmiona. Biografia i wybór tekstów*, Tyniec 2000, s. 105; A. Maziarz, O. Klemens Dąbrowski (1875–1953). *Pierwszy polski benedyktyn doby pokasacyjnej*, Opole 2019, s. 166.

terenie metropolii. O ile wspólnoty żeńskie rozwijały się tam bardzo dynamicznie (wzrost o 25% w latach 1901–1914), o tyle męskie wykazywały regres³⁰. Benedyktynom zaproponował siedzibę przy lwowskim kościele św. Elżbiety. Środki na utrzymanie miały pochodzić z majątku Lesienice, oferowanego na ten cel przez lwowskie benedyktynki³¹. Wybuchła jednak Wielka Wojna i ponownie plany musiały ulec odłożeniu.

Po zakończeniu wojny zadanie odrodzenia Zakonu św. Benedykta w Polsce wzięli na siebie dwaj mnisi: wspomniany Jozafat Ostrowski z Maredsous oraz Klemens Dąbrowski (1875–1953) z praskiego Emaus. W 1919 roku swym planem zainteresowali ówczesnego nuncjusza apostolskiego – kard. Achille Rattiego. Późniejszy papież Pius IX potwierdził przychylność wobec benedyktynów, ale hr. Marię Ostrowską i jej córkę hr. Ludwikę Żółtowską informował, że jego priorytetem jest popieranie wspólnot realizujących apostolat czynny³².

Polscy benedyktyni zainteresowali swym projektem bp. A. Sapiechę. W Krakowie usłyszeli propozycję objęcia byłego opactwa tynieckiego wraz z probostwem³³. Zachęceni przychylnością biskupa mnisi namawiali opata o. Marmiona do inwestowania potencjału kongregacji w Tynec. Wśród watorów o. Dąbrowski wymieniał przychylność biskupa, splendor miejsca okraszonego niemal tysiącletnią tradycją benedyktyńską, nienajgorszy stan świątyni i małe rozmiary parafii, a także perspektywę atrakcyjnego zabezpieczenia ekonomicznego (18 ha i grunty dotąd dzierżawione przez chłopów, ponadto biskup obiecał mnichom część z 2500 ha włości benedyktynek staniąteckich, które miały ulec parcelacji)³⁴. Do osiedlenia się nad Wisłą zniechęcał

30 M. Tarnawski, *Arcybiskup Józef Bilczewski. Krótki rys życia i prac*, Kraków 1991, s. 35; P.P. Gach, *Struktury i działalność duszpasterska zakonów męskich na ziemiach polskich dawnej Rzeczypospolitej i Śląska w latach 1772–1914*, Lublin 1999, s. 123; J. Marecki, *Rzymskokatolickie zakony i zgromadzenia zakonne w archidiecezji lwowskiej w latach pasterskiej posługi arcybiskupa Józefa Bilczewskiego*, w: *Błogosławiony Józef Bilczewski metropolita lwowski obrządku łacińskiego*, red. J. Wołczański, Kraków 2003, s. 108.

31 A. Maziarz, *Zmagania o przetrwanie. Benedyktynki lwowskie w latach 1782–1946*, w: *In servitute scientiarum. Biografistyka – Galicja – Druga Rzeczypospolita. Księga pamiątkowa w 10. rocznicę śmierci Profesora Leszka Kuberskiego*, red. A. Maziarz, Opole 2017, s. 84.

32 Kard. A. Ratti do kard. P. Gasparriego, Warszawa 4 VI 1919, w: *Achilles Ratti (1918–1921)*, vol. 5: 1 V 1919–31 VII 1919, ed. S. Wilk, Romae 1999, s. 148–149; ABZ, sygn. TN 54, List hr. M. Ostrowskiej do o. P. Roxa, Poznań 3.11.1920.

33 ABL, Zapiski z parafii świętokrzyskiej (1919–1923) i Kronika parafii lubińskiej 1924–1931, s. 94.

34 ABM, Correspondance (avec les Supérieurs de Maredsous). Fondation en Pologne (Project) 1914–1935, Correspondance de Clemens Dabrowski 1919–1925, O.K. Dąbrowski do

stan tynieckich ruin, bliskość nasyconego zakonami Krakowa, a także brak zdecydowania ze strony opata o. Marmiona. Ojcowie Jozafat i Klemens ruszyli więc dalej w poszukiwaniu siedziby. Do Tyńca jednak jeszcze wracali nie raz, o czym niżej.

W burzliwym 1920 roku pojawiła się propozycja nad wyraz ryzykowna, ale przez zdeterminowanych w kwestii powrotu do ojczyzny mnichów także rozważana, mianowicie instalacji klasztoru na terenach wschodnich, na Polesiu, w pobliżu skasowanego w 1864 roku klasztoru w Horodyszczach. Ofertę ufundowania klasztoru w swych dobrach zgłosiła Konstancja Skirmuntt z Mołodowa³⁵. Przychylnością okazywał biskup miński Zygmunt Łoziński (1917–1925). Ojciec Ostrowski nie wykluczał podjęcia starań o odzyskanie Horodyszcz, głównie ze względów misyjnych, ale wśród przeszkód wymieniał zły stan tamtejszego kościoła, brak klasztoru (rozbiórki uniknął tylko jeden, niewielki budynek) i marny majątek. „Dóbr nie ma, jezioro to mało”³⁶.

W 1919 roku, podczas pobytu ojców Dąbrowskiego i Ostrowskiego w kurii krakowskiej (stale rozważano pozyskanie Tyńca), mnisi spotkali biskupa sandomierskiego Mariana Józefa Ryxa (1910–1930) – ordynariusza diecezji pozbawionej wówczas męskich wspólnot zakonnych. Zwrócił on uwagę na możliwość odzyskania klasztoru świętokrzyskiego³⁷. Należało „jedynie” doprowadzić do usunięcia z Łysej Góry więzienia, zainstalowanego tam przez władze rosyjskie w latach 80. XIX wieku, ale funkcjonującego także po 1918 roku. Perspektywa powrotu na prastare opactwo wręcz zachwycała benedyktynów. Zapewne za sprawą biskupa w organie prasowym diecezji pojawiło się pompatyczne powitanie mnichów: „Witajcie wyglądani zawsze, Czcigodni Benedykta św. Synowie, a Boże Wam Szczęść! Ze strony naszej, duchowieństwa, jak od ludu naszego życzliwości szczerzej i czynnej możecie być pewni. Prost!”³⁸. W kolejnym numerze przypomniano zasługi czarnych mnichów, wskazywano na korzyści wynikające z ich powrotu oraz wyzwania, jakie stoją przed wspólnotą katolików. Wśród nich wymieniono zachętę do pielgrzymowania do sanktuarium

o. K. Marmiona, Emaus 4.02.1919; Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Ostrowskich z Ujazdu, sygn. 547, O.J. Ostrowski do L. Żółtowskiej, Warszawa 6.11.1919; M. Kanior, *Upadek i odrodzenie opactwa tynieckiego*, „Rocznik Krakowski” 57 (1991), s. 90.

35 ABL, sygn. 56F, K. Skirmuntt do o. J. Ostrowskiego, Mołodów 10.02.1920.

36 ABL, sygn. 56F, K. Skirmuntt do o. J. Ostrowskiego, Mołodów 20.01.1920.

37 NAP, *Řád Benediktinu Emauz: Benediktini v Polsku 1922–1939. Obnoveni Lubina*, O.K. Dąbrowski do o. E. Vykoukala, Święty Krzyż 6.05.1922.

38 *Powrót Benedyktynów*, „Kronika Diecezji Sandomierskiej” (1920) nr 1, s. 43.

świętokrzyskiego, nakłonienie rządu do usunięcia więzienia oraz przekazania mnichom stosownej subwencji³⁹. Dnia 27 stycznia 1920 roku bp Ryx scedował prawa diecezji do świątyni świętokrzyskiej na opactwo Maredsous, a 3 marca owego roku powierzył ją polskim benedyktynom⁴⁰. Dwa dni później trzech mnisi osiedli na szczycie Łysej Góry. Zamieszkali w trzech izbach przekazanych im przez naczelnika Leona Wasiljewa w drewnianym domku zarządu. Dobrą zapowiedzią na przyszłość była decyzja biskupa o przekazaniu na rzecz odbudowy zrujnowanego klasztoru zbiórki pieniędzy, choć organizowanie jej w gorącym dla Polski okresie zmagania z sowiecką Rosją, a także gromadzenia środków na rzecz Górnego Śląska, sprawiło, że na takie źródło finansowania nie można było liczyć⁴¹. Szybko okazało się, że piękne gesty nie wystarczyły do skutecznej instalacji klasztoru na Świętym Krzyżu. Mnisi oczekiwali systematycznej i wymiernej pomocy (o. Dąbrowski odnotował, że jedyna wpłata biskupa sandomierskiego wyniosła 1780 marek polskich, podczas gdy koszt przejazdu do Krakowa to wydatek wielkości 880 marek)⁴².

Jednak o fiasku zabiegów o Święty Krzyż nie zdecydowało marne wsparcie ordynariusza sandomierskiego. Kluczowe były rozstrzygnięcia gremiów rządowych, które odmówiły likwidacji więzienia i zwrotu obiektu pierwotnym właścicielom. Wobec fatalnych warunków pobytu w tym miejscu oraz braku perspektyw na odzyskanie klasztoru o. Dąbrowski porzucił „swoją świętokrzyski romantyzm”. Do takiego stanowiska przekonali go arcybiskup lwowski obrządku ormiańskiego Józef Teodorowicz i bp Sapieha, którzy uznali zabiegi o osiedlenie się na Łysej Górze za bezcelowe⁴³. Arcybiskup Teodorowicz zobowiązał się, że podczas posiedzenia episkopatu zaproponuje kwatery na terenie swojej metropolii.

Zamiast Lwowa mnisi trafili jednak na teren diecezji łódzkiej, do Tomaszowa Mazowieckiego. W mieście założonym przez rodzinę Ostrowskich benedyktyni

39 X. H. C., *Z okazji powrotu oo. Benedyktynów na św. Krzyż*, „Kronika Diecezji Sandomierskiej” (1920) nr 4, s. 81–82.

40 ADS, Akta klasztoru oo. Benedyktynów na św. Krzyżu. oo. Oblaci. 1920–1983, Pismo bpa M. Ryxa w sprawie przekazania Św. Krzyża benedyktynom, Sandomierz 27.01.1920.

41 K. Dąbrowski, *Pierwsze lata benedyktynów w Polsce odrodzonej. Kronika-pamiętnik 21 v 1919–23 IX 1929*, wyd. A. Maziarz, Wrocław–Lubiń 2018, s. 67.

42 K. Dąbrowski, *Pierwsze lata benedyktynów*, s. 63, 68; P. Tylec, *Postawa bp. Mariana Ryxa w sprawie powrotu zakonów monastycznych do diecezji sandomierskiej*, w: *Erem kamedułów w Rytwianach i klasztory monastyczne diecezji sandomierskiej. Duchowość – historia – dziedzictwo*, red. P. Tylec, Rytwiany–Sandomierz 2022, s. 88–93.

43 ABL, sygn. 34, List o. K. Dąbrowskiego do o. J. Ostrowskiego, Święty Krzyż 28.01.1922.

otrzymali do dyspozycji pałac letni. Zaprzyjaźniony z Ostrowskimi ordynariusz diecezji – bp Wincenty Tymieniecki (1921–1934) – bez wahania przekazywał im prowadzenie miejscowej parafii⁴⁴. Dość oryginalna, żeby nie powiedzieć dziwna propozycja wyszła wówczas od opata o. Marmiona. Nie był on przekonany do inwestowania potencjału zakonu w Polsce, toteż zaproponował, by dom tomaszowski podlegał... biskupowi miejsca⁴⁵. Zły stan zdrowia opata Maredsous (mnich zmarł 30 stycznia 1923) zdecydował o tym, że projekt nie wszedł w życie.

Instalacja klasztoru w pałacu okazała się rozwiązaniem tymczasowym. Docelowo polscy mnisi zamierzali osiąść w jednym ze starych, skasowanych opactw. Po fiasku prób osiedlenia się na Świętym Krzyżu na nowo spoglądano w stronę Tyńca – „kolebki polskich fundacji”. Właściciel obiektu, czyli bp Sapieha, wprawdzie był „gotowy oddać Tyniec w każdej chwili”⁴⁶, ale jego stanowisko wymagało – jak to ujął o. Dąbrowski: „starannej dyplomacji”, co oznacza, że w przeciwieństwie do kilku wyżej wymienionych biskupów, to nie bp Sapieha występował w roli petenta. Temat zwrotu skasowanego opactwa pojawił się podczas pobytu ordynariusza w Belgii w 1919 roku. Biskupa zaskoczyło podejście opata o. Marmiona do polskiej fundacji. Mnich operował ogólnikami, raczej żartował i bynajmniej nie naciskał na finalizowanie przedsięwzięcia⁴⁷. Skoro przełożony Maredsous nie było zdecydowany, to i biskup nie przywiązywał uwagi do obdarowania benedyktynów dawnym opactwem. Możliwość zwrotu Tyńca pierwotnym właścicielom jednak nie odrzucał, toteż podczas rozmowy z o. Dąbrowskim, do której doszło na początku 1923 roku,

44 NAP, Řád Benediktinu Emauz: Benediktini v Polsku 1922–1939. Obnoveni Lubina, List o. K. Dąbrowskiego do o. E. Vykoukala, Święty Krzyż 17.03.1922; A. Maziarz, *Benedyktyni w Tomaszowie Mazowieckim w latach 1922–1923*, w: *Karty z dziejów Tomaszowa Mazowieckiego. W 100. rocznicę odzyskania niepodległości przez Polskę oraz 230-lecie powstania miasta*, red. A. Wróbel, D. Warzocha, Tomaszów Mazowiecki 2018, s. 207. W 1922 roku od bp. Tymienieckiego wyszła propozycja objęcia parafii w Mileszkach (współcześnie osiedle Łodzi). Ze względu na zaawansowane rozmowy na temat Lubinia nie pochylano się nad nią.

45 K. Dąbrowski, *Pierwsze lata benedyktynów*, s. 161–162.

46 NAP, Řád Benediktinu Emauz: Benediktini v Polsku 1922–1939. Obnoveni Lubina, O.K. Dąbrowski do o. E. Vykoukala, Tomaszów Maz. 8 I 1923.

47 ABM, Correspondance (avec les Supérieurs de Maredsous). Fondation en Pologne (Project) 1914–1935, List o. J. Ostrowskiego do o. G. François, b.m. 3.11.1919. Ojcu Bernardowi Turowiczowi opowiadał, że podczas pobytu we Francji chciał odwiedzić Solesmes, ale mnisi odmówili mu spotkania, bo powinno być umówione 6 tygodni wcześniej. Zob. B. Turowicz, *Wspomnienie o księciu kardynale Sapieżu*, w: *Księga Sapieżyńska*, red. J. Wolny, t. 2, Kraków 1986, s. 727.

dopytywał o plany zakonu⁴⁸. Polski mnich chyba nie zrelacjonował tego spotkania swemu przełożonemu, bo w marcu przeor Emaus o. Ernest Vykoukal sądował możliwość zwrotu Tyńca. W liście do biskupa prezentował trudności polskich mnichów z pozyskaniem siedziby, przekonywał, że powrót słynnego zakonu nad Wisłę przyda diecezji krakowskiej splendoru⁴⁹. Miesiąc później biskup i przeor wspólnie udali się do Tyńca, by na miejscu przeprowadzić lustrację obiektu. Jakie były wrażenia przełożonego Emaus? „Kiedyś to musiał być potężny klasztor, teraz to jest tylko wspaniała ruina”, na odbudowę której nie stać opactwa praskiego. Ponadto w samym Krakowie działa 15 klasztorów, czy jest potrzebny kolejny? – zastanawiał się czeski mnich.

W tym czasie za przejściem Tyńca opowiadał się o. Dąbrowski. Przyznawał, że klasztor jest ruiną, ale nie była to okoliczność wykluczająca. Pisał wówczas: „powinno skończyć się na Tyńcu i to w najbliższym czasie”⁵⁰. Do tymczasowego zamieszkania nadawała się kryta gontem tzw. „opatówka”, świątynia była stale użytkowana. Planował prace remontowe, sprowadzał w tym celu materiały budowlane zdeponowane w Tomaszowie Mazowieckim⁵¹. Bliższemu przyjrzeniu się sytuacji na miejscu miały sprzyjać misje parafialne prowadzone przez benedyktynów. Do kontynuowania zabiegów o Tynec zachęcał bp Władysław Krynicki – papieski delegat ds. zakonnych w Polsce. Przychylność okazywał ówczesny proboszcz tyniecki ks. Jan Marszał, autor niewielkiej publikacji przybliżającej benedyktyńską przeszłość opactwa, zainteresowany wstąpieniem do Zakonu św. Benedykta.

Polskim mnichom brakowało jednak zdecydowania, o czym świadczy fragment korespondencji o. Klemensa do o. Vykoukala: „obok projektu tynieckiego musimy brać pod uwagę inne rozwiązania, nie możemy bowiem wiedzieć,

48 K. Dąbrowski, *Pierwsze lata benedyktynów*, s. 166.

49 NAP, Řád Benediktinu Emauz: Benediktini v Polsku 1922–1939. Obnoveni Lubina, List o. E. Vykoukala do bpa S. Sapiehy, Praga 23.03.1923.

50 NAP, Řád Benediktinu Emauz: Benediktini v Polsku 1922–1939. Obnoveni Lubina, O. K. Dąbrowski do o. E. Vykoukala, Tomaszów Maz. 27.03.1923; A. Maziarz, *Ojciec Klemens Dąbrowski OSB – promotor odnowy benedyktynów polskich po 1918 r.*, w: *Kościół w Polsce. Dzieje i kultura*, t. 19, red. J. Walkusz, Tynec 2020, s. 26.

51 NAP, Řád Benediktinu Emauz: Benediktini v Polsku 1922–1939. Obnoveni Lubina, O. K. Dąbrowski do o. E. Vykoukala, Tomaszów Maz. 8.01.1923. Jeszcze w 1887 roku komisja budowlana stwierdzała, że „opatówka” nie nadaje się do zamieszkania, a kościół grozi zawaleniem. Zob. АКМК, Akta benedyktyńskie, List dziekana ks. Franciszka Wolffa do konsystorza krakowskiego, Krzęcin 15.01.1891.

który z nich uda się zrealizować⁵². Przeor Emaus zwrócił się z zapytaniem do ówczesnego nuncjusza apostolskiego w Polsce abp. Lorenzo Lauriego o opinię w sprawie Tyńca, a hierarcha reprezentujący Stolicę Apostolską miał odpowiedzieć, że ta kwestia go nie interesuje⁵³. Pozytywne stanowisko zajęła kuria krakowska, tyle tylko, że decyzję wydano w grudniu 1923 roku, a więc w czasie, gdy polscy benedyktyni przebywali już w Lubiniu⁵⁴.

Ojcowie Ostrowski i Dąbrowski udali się do Tyńca ponownie na wiosnę 1923 roku, ale chyba tylko po to, by utwierdzić się w rezygnacji z tej opcji⁵⁵. Uwagę koncentrowali wówczas na odzyskaniu Lubinia. Kiedy w dniu Wszystkich Świętych 1923 roku z Poznania do Tomaszowa Mazowieckiego dotarł telegram w imieniu arcybiskupa poznańskiego wzywający do natychmiastowego podjęcia pracy duszpasterskiej w Lubiniu, o. Klemens nie zastanawiał się ani chwili. Kilka dni później był w wielkopolskim klasztorze⁵⁶.

Postulat sprowadzenia benedyktynów do Lubinia pojawił się na progu polskiej niepodległości i wyszedł z dwóch, niezależnych od siebie kręgów: klerikalnego i arystokratycznego. O benedyktynach przypomniał ks. dr Ludwik Sobkowski. Długoletni proboszcz parafii w Starym Gostyniu opracował historię obecności mnichów na podległym mu terenie⁵⁷. W trakcie Wielkiej Wojny wystosował list do metropolity poznańskiego Edmunda Dalbora (1915–1926), w którym zwracał uwagę, iż „niepodobna przypuścić, aby w odrodzonej Ojczyźnie nie miały odrodzić się także i zakony, zwłaszcza tak zasłużone jak Benedyktyni. Miejmy nadzieję, że i w Lubiniu na nowo zakwitnie życie zakonne przytłumione przemocą nieprzyjacielską⁵⁸”. Głos ten został wysłuchany, ale nie od razu. W 1918 roku metropolita na wakujące probostwo zamianował zasłużonego dla Wielkopolski ks. Karola Kiełczewskiego. O benedyktynach nie zapominał. Za pośrednictwem hr. Marii Ostrowskiej wskazywał dobrze zagospodarowane pokarmelickie Markowice k. Mogilna⁵⁹. W 1920 roku

52 NAP, *Řád Benediktinu Emauz: Benediktini v Polsku 1922–1939. Obnoveni Lubina*, O. K. Dąbrowski do o. E. Vykoukala, Lubin połowa roku 1923.

53 ABB, sygn. D1/4, 8, List o. E. Vykoukala do o. F. Stotzingena, Emauz 7.05.1923.

54 A. Maziarz, *Ojciec Klemens Dąbrowski OSB – promotor*, s. 27.

55 NAP, *Řád Benediktinu Emauz: Benediktini v Polsku 1922–1939. Obnoveni Lubina*, O. K. Dąbrowski do o. E. Vykoukala, Tomaszów Maz. 27.03.1923.

56 K. Dąbrowski, *Pierwsze lata benedyktynów*, s. 177.

57 L. Sobkowski, *O benedyktynach lubińskich w Starym Gostyniu*, Poznań 1913.

58 ABL, *Zapiski z parafii świętokrzyskiej*, s. 263.

59 K. Dąbrowski, *Pierwsze lata benedyktynów*, s. 67. W archidiecezjach podległych abp. Dalborowi w 1918 roku funkcjonowały zaledwie cztery klasztory: bernardynów w Bronisze-

o. Klemens był pełen wiary w odzyskanie Świętego Krzyża, nie zgłaszał więc zakusów na własność karmelitów trzewickowych.

List ks. Sobkowskiego nie był pierwszym sygnałem w sprawie Lubinia, jaki pojawił się w poznańskiej kurii. Należy zauważyć, że już abp Marcin Dunin (1831–1842), który biernie podchodził do kasaty klasztorów po 1833 roku, z czasem stał się orędownikiem przywrócenia benedyktynów. W petycji z 19 marca 1841 roku przekonywał króla Fryderyka Wilhelma IV, że kasaty przekreśliły ogrom dobrodziejstw, jakie zakony świadczyły społeczeństwu w sferze pomocy charytatywnej, oświaty i aktywności na polu kultury⁶⁰. Postulował otwarcie w archidiecezjach poznańskiej i gnieźnieńskiej czterech klasztorów męskich i dwóch żeńskich. Zgodnie z ustaleniami poczynionymi z hr. Edwardem Raczyńskim pierwszeństwo w reaktywacji dawał benedyktynom, którzy przez wieki udowodnili swą przydatność, szczególnie w wymiarze naukowym i wychowawczym. Pismo zostało bez odpowiedzi.

Kilkadziesiąt lat później role się odwróciły. Inicjatorem osiedlenia benedyktynów na ziemi wielkopolskiej był dwór cesarski, a oponentem okazała się kuria z abp. Florianem Stablewskim (1891–1906). Trudno się dziwić stanowisku metropolity, gdy uwzględnimy, jakie były faktyczne cele instalacji niemieckich benedyktynów. W zamierzeniu rządu mieli oni stać się rozsądnym kultury niemieckiej, a zatem wyznaczono im rolę germanizatorów Wielkopolski⁶¹. Krytyczne stanowisko arcybiskupa ze zrozumieniem przyjął opat klasztoru

wicach Nowych, bonifratrów w Marysinie oraz dwa franciszkańskie: w Osiecznej i Miejskiej Górcie. Zob. *Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri Archidioecesis Gnesnensis pro Anno Domini 1919*, Gnesnae 1919, s. 31; *Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri Archidioecesis Posnaniensis, pro AD 1918*, Posnaniae 1918, s. 131; C. Pest, *Kardynał Edmund Dalbor (1869–1926). Pierwszy Prymas Polski Odrodzonej*, Poznań 2004, s. 380, 403; L. Wilczyński, *Dzieje archidiecezji poznańskiej w XX wieku i na początku XXI wieku*, Poznań 2019, s. 472.

⁶⁰ List hrabiego Raczyńskiego do Dunina z d. 10 III 1841, w: K. Miaskowski, *Nieznany list hr. Edwarda Raczyńskiego do arcybiskupa Dunina w sprawie przywrócenia zakonu Benedyktynów w Wielkopolsce*, „Dziennik Poznański” nr 246 z 25.10.1908, s. 12; K. Miaskowski, *Z historii zabiegów o przywrócenie klasztorów w W. Ks. Poznańskim*, „Dziennik Poznański” nr 275 z 29.11.1908, s. 12.

⁶¹ ABT, *Dzieje fundacji w Polsce*, Biskup Sapieha a Tyniec, sygn. DKT, Notatka o. F. von Stotzingen z audiencji u cesarza Wilhelma II w dniu 16.04.1902; S. Łukomski, *Arcybiskup Stablewski. Kartki z jego życia i działania*, Poznań–Warszawa [1912], s. 61; J. Strötz, *Wilhelm II. und der Katholizismus*, w: *Wilhelm II. und die Religion. Facetten einer Persönlichkeit und ihres Umfelds*, Hrsg. S. Samerski, Berlin 2001, s. 192–193.

Beuron – o. Placyd Wolter. Zgodził się, że przy braku poparcia kurii nie może być mowy o jakiegokolwiek fundacji benedyktyńskiej na terenie Wielkopolski⁶².

Odzyskanie niepodległości przez Polskę zmieniło sytuację. W Czaczu mieszkała siostra o. Jozafata Ostrowskiego – hr. Ludwika Żółtowska, która już od pierwszych miesięcy pobytu polskich mnichów na ziemi ojczyściej zwracała uwagę na możliwość odzyskania któregoś ze skasowanych opactw wielkopolskich. Najbardziej nadawały się do tego Mogilno i Lubiń. Ojciec Dąbrowski był sceptyczny z powodu wielkości parafii lubińskiej (8 tys. wiernych). Przyznał, że podczas pobytu w Poznaniu, nawet nie zajechał do Lubinia, bo „czas nie pozwalał na turystykę”⁶³. Zdanie zmienił po fiasku zabiegów o Święty Krzyż. Co istotne – do powrotu na teren Wielkopolski zachęcał prymas Dalbor. Wiosną 1923 roku projekt nabierał realnych kształtów, co potwierdziła wizyta w Polsce przeora o. Vykoukala⁶⁴. Powrót benedyktynów wzbudził niepokój dotychczasowego proboszcza lubińskiego – ks. Kielczewskiego. Pokłosiem wizyty benedyktynów w Lubiniu stał się list księdza do abp. Dalbora, w którym informował o „żywiolowym ruchu” parafian, protestujących przeciw odwołaniu go ze stanowiska. Wysuwał też wątpliwości (kierowane do Stolicy Apostolskiej!), czy zakonnicy będą potrafili poprowadzić tak rozległą parafię⁶⁵. Także benedyktyni naciskali na kurię. Zwracali uwagę, że uciekający czas przynosi szkody dla planowanego dzieła – kandydaci do życia konsekrowanego, widząc niepewną sytuację benedyktynów, rezygnowali z zamiaru wstąpienia do zakonu.

Na wyżej wskazane wezwanie abp. Dalbora o. Klemens niezwłocznie przybył do Poznania, a 12 listopada 1923 roku, o godz. 10.00 dotarł do Lubinia. Mimo obaw snutych też przez arcybiskupa, mnich został dobrze przyjęty przez ks. Kielczewskiego, usatysfakcjonowanego propozycją przeniesienia do atrakcyjnej parafii w Pakości. Z dniem 1 stycznia 1924 roku o. Klemens uzyskał prawo administrowania parafią w Lubiniu. W dniu 9 lutego z Pragi przybyła grupka mnichów z o. Vykoukałem na czele⁶⁶. Ku zaskoczeniu nowych

62 ABT, Dzieje fundacji w Polsce, Biskup Sapięha a Tyniec, sygn. DKT, List o. F. von Stotzingen do abp. F. Stablewskiego z 7.11.1902.

63 K. Dąbrowski, *Pierwsze lata benedyktynów*, s. 33.

64 K. Dąbrowski, *Pierwsze lata benedyktynów*, s. 166.

65 AAP, sygn. KA 15068, List ks. K. Kielczewskiego do abp. E. Dalbora z 30.04.1923; AAP, sygn. KA 15068, List ks. K. Kielczewskiego do Stolicy Apostolskiej z 23.11.1923.

66 AAP, sygn. KA 15068, Nadanie administracji parafii lubińskiej o. Dąbrowskiemu z 28.12.1923; ABL, sygn. 34, Pismo Konsystorza Arcybiskupiego w Poznaniu z 28.12.1923; K. Dąbrowski, *Pierwsze lata benedyktynów*, s. 181.

gospodarzy lubińskiej parafii, dwa dni później odwiedził ich kard. Dalbor. Przyjechał z potwierdzeniem nadania parafii zakonowi na wieczny użytek wraz z gruntami beneficjalnymi i kapitałami parafii⁶⁷. Trudno zatem dziwić się, że w wykazie dobrodziejów klasztoru na pierwszym miejscu widnieje „Jego Eminencja Prymas Kard. Dalbor, któremu zawdzięczamy Lubiń”⁶⁸.

Piętnaście lat od odrodzenia klasztoru w Lubiniu benedyktyni odzyskali także Tyniec. Był to efekt zabiegów o. Karola van Oosta (1899–1986) z klasztoru Zevenkerken. Podczas pierwszej wizyty z konsternacją przyjął obraz ruin zarosłych chwastami i drzewami; żalony widok przedstawiała także wyżej wspomniana opatówka⁶⁹. W przeciwieństwie do poprzedników nie zraził się stanem obiektu i u arcybiskupa podjął starania o przejęcie Tyńca. „Kiedy go zapytałem – wspominał po latach o. Karol – czy benedyktyni mogliby wrócić, odpowiedź była raczej [podkreślenie A. M.] pozytywna”⁷⁰. Jednocześnie mnich gromadził wokół siebie członków planowanej wspólnoty. W gronie tym znaleźli się alumni seminariów duchownych. W Wilnie za zgodą tamtejszego metropolity – abp. Romualda Jałbrzykowskiego (1926–1955) zwerbował Jacka Matusewicza i Kazimierza Ratkiewicza. Arcybiskup August Hlond (1926–1946) miał mu powiedzieć: „mój ojciec, proszę brać u mnie w seminarium, ktokolwiek by się zgłosił”⁷¹. Dowodem zainteresowania prymasa nowicjatem benedyktyńskim była wizyta zwierzchnika polskiego Kościoła katolickiego w opactwie św. Andrzeja w Zevenkerken w 1934 roku.

Ojciec Karol znalazł zrozumienie w środowisku ziemiańskim (m.in. Skirmunttów i Kozłowieckich, rodziców abp. Adama Kozłowieckiego), wojewody Władysława Sołtana. Niestety, tym razem niestałością względem zakonu wykazał się abp Sapieha. W 1929 roku zachęcał do powrotu do Tyńca, a rok później przekazał tamtejsze dobra ziemskie siostronom felicjankom, w zamian za co uzyskał parcelę pod budowę krakowskiego Domu Katolickiego przy ul. Smoleńsk. Benedyktynom zasugerował skupienie się na wzmacnianiu

67 Zob. AAP, sygn. KA 15068, Dekret abp. E. Dalbora z 13.02.1924; ABL, Parafia lubińska 1924–1962, Pismo abp. Dalbora do o. E. Vykoukala z 11.02.1924.

68 ABL, sygn. 62, Nekrolog abp. E. Dalbora.

69 Zob. ABT, sygn. 7/3/o/11, K. van Oost, Jak to się stało, że benedyktyni na nowo się zjawili na tynieckiej skale?, s. 42; B. Kanior, *Benedyktyni tynieccy w latach 1939–1947*, „Studia Theologica Varsaviensia” (1976) nr 2, s. 188; P. Sczaniecki, *Ojciec Karol van Oost*, Tyniec 1990, s. 62.

70 ABT, sygn. 7/3/o/11, K. van Oost, Jak to się stało, 42; M. Kanior, *Pięćdziesiąt lat działalności benedyktynów tynieckich*, „Analecta Cracoviensia” 23 (1991), s. 326.

71 P. Sczaniecki, *Ojciec Karol van Oost*, s. 61.

fundacji lubińskiej. Belgijski mnich nie zniechęcił się. Kiedy w 1935 roku pojawiła się możliwość stworzenia prowizorycznej fundacji w Rabce, wyjednał wsparcie arcybiskupa dla tego projektu⁷². Powstał tam kilkuosobowy konwent oraz internat dla 30 chłopców (wrzesień 1936).

Niewykluczone, że w toku dyskusji nad losem benedyktynów pojawiły się pytania o ich rolę we współczesnym świecie – czy ich odrodzenie ma być równoznaczne z odbudową pięknej, staropolskiej tradycji, w której zakonom wyznaczono rolę strażników kultury i wartości? Czy może jest to powrót form reliktowych, niepasujących do nowych wyzwań? Odpowiedź nie była jednoznaczna i nie ograniczała się do rozważań na temat roli mnichów w Kościele i społeczeństwie⁷³. Z perspektywy kurii (ale także świeckich sąsiadów klasztorów) istotne były także względy natury finansowej – czy pierwotni właściciele obiektów nie upomną się o skasowaną spuściznę materialną?⁷⁴ Do rozstrzygnięcia hierarchów pozostawała kwestia relacji zakonników z klerem diecezjalnym. Obawy stopniowo rozwiewano, chociażby w oparciu o zapisy konkordatu z 1925 roku.

W opinii o. Pawła Szczanieckiego rozmowy z Zevenkerken na temat przekazania Tyńca benedyktynom prowadził kard. Hlond i to być może on zwrócił uwagę opata o. Theodora Nève'a na potrzebę stworzenia nowej fundacji w Polsce⁷⁵. Prymasowi imponowało harmonijne łączenie przez benedyktynów z Zevenkerken życia duchowego z apostołstwem. Istotnym argumentem przemawiającym za sprowadzeniem do Polski benedyktynów był ich wkład w reformę liturgii⁷⁶. Nie przypadkiem utworzone w 1928 roku w Krakowie

72 M. Kanior, *Tyniec wczoraj i dziś*, s. 32.

73 Ówczesni mnisi zwracali uwagę, że w XX wieku nie ma potrzeby angażować się w przepisywanie ksiąg czy produkcję ziół, bo edytorstwem i medycyną lepiej zajmują się inni. W opinii o. Kazimierza Ratkiewicza benedyktyni powinni zająć się wychowaniem i edukacją młodzieży. Zob. T. Kalli, *Jak zamierzają pracować o.o. Benedyktyni w Tyńcu*, „Głos Narodu” nr 210 z 1.08.1939.

74 A. Maziarz, *Problem rewindykacji dóbr poklasztornych w okresie II RP na przykładzie Wielkopolski*, w: *Historia testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, nuntia vetustis. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Włodzimierzowi Kaczorowskiemu*, red. E. Koziarska, M. Maciejewski, P. Stec, Opole 2015, s. 556.

75 P. Szczaniecki, *Wskrzeszenie opactwa*, s. 374.

76 K. van Oost, *Duch Święty a liturgia*, „Mysterium Christi” (1932–1933) nr 5, s. 129–135; W. Świerzawski, *Ruch odnowy liturgicznej w archidiecezji krakowskiej w okresie biskupstwa Adama Stefana Sapiehy*, w: *Księga Sapieżyńska*, t. 1, s. 255; S. Koperek, *Teologia roku liturgicznego według Prospera Guérangera*, Kraków 1984; J. Mieczkowski, *Wkład opactwa św. Marcina w Beuron w ruch liturgiczny*, „Liturgia Sacra” (2007) nr 1, s. 105–117.

Towarzystwo Miłośników Liturgii przyjęło za patrona św. Benedykta. Jego twórcy – księża Michał Kordel i Jan Korzonkiewicz – omawiali koncepcję stowarzyszenia z o. van Oostem. Odnowa liturgiczna miała stanowić zasadniczy temat rozmów podejmowanych w Poznaniu przez prymasa Hlonda z tymże benedyktynem. O randze o. Karola (a może raczej znaczeniu przykładanym wówczas do odnowy liturgii?) niech świadczy fakt, że abp Aleksander Kakowski (1913–1938) uznał za afront nieodwiedzenie go podczas pobytu benedyktyńskiego liturgisty w Warszawie. Kwestią odnowy liturgii z uwzględnieniem ducha benedyktyńskiego interesował się bazylianin i grekokatolicki arcybiskup Lwowa Andrzej Szeptycki (1900–1944), a także cieszący się autorytetem duchowny ormiański ks. Adam Bogdanowicz⁷⁷.

Po osiedleniu się w Rabce o. Karol nadal sądował stanowisko abp. Sapiehy w sprawie utworzenia regularnego klasztoru⁷⁸. Kilka lat minęło bez konkretnej decyzji, a temat wrócił dość niespodziewanie za sprawą 26-letniego o. Jana Wierusz-Kowalskiego, który w trakcie spotkania z kard. Sapiehą (bez konsultacji z o. Karolem!) podsunął myśl przekazania Tyńca benedyktynom. Arcybiskup zgodził się oddać byłe opactwo dawnym właścicielom z poleceniem, by „coś z niego zrobić”⁷⁹. Akceptacja była o tyle zaskakująca, że w tym czasie kuria miała zaawansowany plan utworzenia w Tyńcu ośrodka wypoczynkowego dla krakowskich kleryków⁸⁰. Tym razem zakon podjął wyzwanie. W maju 1939 roku abp Sapieha wyrażał pełne poparcie dla zakonu i informował o przekazaniu mu świątyni tynieckiej wraz z ogrodem. „Chwilowo to tylko będzie oddane aż przeprowadzi się kroki prawne, które będą musiały oprzeć się o Stolicę Świętą”⁸¹. Do czasu znalezienia nowej placówki na plebanii pozostał dotychczasowy proboszcz – ks. Wojciech Luraniec. Jego obecność miała sprzyjać wdrożeniu się zakonników do pracy duszpasterskiej. Arcybiskup Sapieha życzył benedyktynom, by ich nowy klasztor stał się „ogniskiem życia religijnego, promieniującego na całą diecezję i całą Polskę”⁸².

77 P. Sczaniecki, *Ojciec Karol van Oost*, s. 47.

78 AKMK, Akta benedyktyńskie, Pismo o. K. van Oosta do kurii krakowskiej, Rabka 18.09.1935.

79 ABT, K. van Oost, sygn. 7/3/o/11, *Moja opowieść o Polsce*, s. 3.

80 P. Sczaniecki, *Wskrzeszenie opactwa*, s. 375.

81 AKMK, Akta benedyktyńskie, Pismo abp. A. Sapiehy do o. K. van Oosta, Kraków 29.05.1939.

82 AKMK, Teki Sapieżyńskie, t. 38, List abp. A. Sapiehy do o. P. Rostworowskiego, Kraków 26.05.1939.

Podczas uroczystego ingresu (30 lipca 1939) abp. Sapiehę reprezentował dziekan skawiński – ks. dr Józef Nieć⁸³. W imieniu metropolity przekazał on mnichom klucze do klasztoru i kościoła. Obecny wówczas w Tyńcu opat o. Nève podkreślił decydującą rolę kardynała w przywróceniu prastarej siedziby benedyktynom⁸⁴. Remont opactwa miał wspierać Komitet Odbudowy Tyńca, działający, co podkreślano „pod protektorem JE kard. Sapiehy”. Czas wskrzeszenia z ruin przypadł na lata okupacji i władzy „ludowej”, mnichów czekał więc mozolny trud, rozłożony na dziesiątki lat.

* * *

Ordynariusze diecezji, także ci, którzy byli beneficjentami XIX-wiecznych kasat klasztorów, okazali się orędownikami odrodzenia Zakonu św. Benedykta w Polsce. To raczej przełożonym polskich mnichów brakowało konsekwencji w dziele przywracania wspólnoty w niepodległej Polsce. Powrót czarnych mnichów do Lubinia i Tyńca stał się możliwy m.in. za sprawą metropolitów archidiecezji poznańskiej i krakowskiej. Przychylności okazali także ordynariusze diecezji, m.in. sandomierskiej i łódzkiej. Zgodnie z oczekiwaniami hierarchów zakonnicy, oprócz realizacji podstawowych form aktywności ujętych w charyzmacie zakonu, angażowali się w pracę duszpasterską. W przypadku klasztoru lubińskiego zadania związane z prowadzeniem parafii absorbowały większość czasu tamtejszych zakonników. Tylko niektórzy z nich znajdowali czas na inne typowe dla benedyktynów zajęcia, takie jak głoszenie rekolekcji czy prowadzenie badań naukowych. Wielu biskupów doceniało wkład zakonników w reformę liturgii. Potwierdzeniem życzliwości okazywanej mnichom przez hierarchów były ich wizyty w Lubiniu i Tyńcu, a także zapisy gruntów rolnych, stanowiących podstawę utrzymania konwentów. W konsekwencji arcybiskupi Edmund Dalbor i Adam Stefan Sapieha są wymieniani w gronie najważniejszych dobrodziei zakonu.

83 Ojciec Karol przyznawał się do niezręczności, do jakiej doszło wówczas względem metropolity: proboszcz był przekonany, że zaproszenie wystosowali zakonnicy, a benedyktyni – że zrobił to ks. Luraniec. Okazało się, że nikt nie wysłał zaproszenia. Zob. ABT, sygn. 7/3/0/11, K. van Oost, Jak to się stało, że benedyktyni na nowo się zjawili na tynieckiej skale?, s. 43.

84 ABT, *Annales Monasterii s. Apostolorum Petri et Pauli in Tyniec 1939–1949*, s. 2–3; *Uroczysty powrót o.o. Benedyktynów do Tyńca*, „Głos Narodu” nr 209 z 31.07.1939.

Bibliografia

- Achilles Ratti (1918–1921)*, vol. 5: *1 v 1919–31 VII 1919*, ed. S. Wilk SDB, Romae 1999.
- Albert Marcel OSB, *Ordensleben in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts – Kontinuität, Restauration und Neuanfänge*, w: *Klöster und Ordensgemeinschaften*, Hrsg. E. Gatz, M. Albert OSB, G. Fleckenstein, Basel–Wien 2006, s. 149–204 (Geschichte des kirchlichen Lebens in den deutschsprachigen Ländern seit dem Ende des 18. Jahrhunderts, 7).
- Archiwum Archidiecezji Poznańskiej, Akta benedyktynów w Lubiniu, 1923–1934, sygn. KA 15068.
- Archiwum Benedyktynów w Beuron, Emaus, Lubin, Altwasser. Nachlass Raphael Walzer 1919–1930, sygn. D1/4,8.
- Archiwum Benedyktynów w Beuron, Personalakte, Benedikt Radziwill 1863–1895, sygn. D2–52,1.
- Archiwum Benedyktynów w Lubiniu, Nekrologi, sygn. 62.
- Archiwum Benedyktynów w Lubiniu, Parafia lubińska 1924–1962, b. sygn.
- Archiwum Benedyktynów w Lubiniu, Spuścizna o. Klemensa Dąbrowskiego, sygn. 34.
- Archiwum Benedyktynów w Lubiniu, I Korespondencja prywatna o. Jozafata Ostrowskiego OSB, sygn. 56F.
- Archiwum Benedyktynów w Lubiniu, Zapiski z parafii świętokrzyskiej (1919–1923) i Kronika parafii lubińskiej 1924–1931, b. sygn.
- Archiwum Benedyktynów w Maredsous, Correspondance (avec les Supérieurs de Maredsous). Fondation en Pologne (Project) 1914–1935: Succession D. Josaphat Stanislas Ostrowski; Correspondance de Clemens Dabrowski 1919–1925.
- Archiwum Benedyktynów w Tyńcu, Annales Monasterii s. Apostolorum Petri et Pauli in Tyniec 1939–1949, b. sygn.
- Archiwum Benedyktynów w Tyńcu, Dzieje fundacji w Polsce: Biskup Sapieha a Tyniec, sygn. DKT.
- Archiwum Benedyktynów w Tyńcu, Spuścizna o. Karola van Oosta, sygn. 7/3/0/11.
- Archiwum Benedyktynów w Zevenkerken, P. Theodore Nève, vol. 54.
- Archiwum Diecezji Sandomierskiej, Akta klasztoru oo. Benedyktynów na św. Krzyżu. oo. Oblaci. 1920–1983.
- Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Ostrowskich z Ujazdu.
- Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Akta benedyktyńskie.
- Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Akta kard. Jana Puzyny.
- Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Teki Sapieżyńskie, t. 38.

- Borkowska M. OSB, *Chrystus życiem Marmiona. Biografia i wybór tekstów*, Tyniec 2000.
- Borowski T. ks., *Dekret kasacyjny z 17 kwietnia 1819 roku jako wynik egzekucji bulli „Ex imposita nobis”*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 22 (1975) z. 4, s. 7–162.
- Butler C. OSB, *Benediktinisches Mönchtum. Studien über benediktinisches Leben und die Regel St. Benedikts*, Eresing 1929.
- Dammertz V. OSB, *Das Verfassungsrecht der Benediktinischen Mönchkongregationen. In Geschichte und Gegenwart*, St. Othilien 1963.
- Dąbrowski K. OSB, *Pierwsze lata benedyktynów w Polsce odrodzonej. Kronika-pamiętnik 21 v 1919 – 23 IX 1929*, wyd. A. Maziarz, Wrocław–Lubiń 2018.
- Dobrzański S. ks., *Restauracja Diecezji Krakowskiej w latach osiemdziesiątych XIX wieku*, w: *Studia z historii Kościoła w Polsce*, red. H. E. Wyczawski OFM, t. 3, Warszawa 1977, s. 3–268.
- Dobrzański S. ks., *Kardynał Dunajewski i rola zakonów w duchowej odnowie diecezji*, w: *Kardynał Albin Dunajewski (1817–1894)*, red. W. Murawiec OFM, Kraków 1995, s. 65–104.
- Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri Archidioecesis Posnaniensis, pro AD 1918*, Posnaniae 1918.
- Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri Archidioecesis Gnesnensis pro Anno Domini 1919*, Gnesnae 1919.
- Engelbert P. OSB, *Wege benediktinischer Geschichte – zwischen Regeln und Reform, „Erbe und Auftrag”* (1995) Nr. 1, s. 5–23.
- Fiala V. OSB, *Ein Jahrhundert Beuroner Geschichte*, w: *Beuron 1863–1963. Festschrift zum hundertjährigen Bestehen der Erzabtei St. Martin*, Beuron 1963, s. 39–230.
- Fijałkowska E. i in., *100 lat tynieckiej szkoły*, Kraków-Tyniec 2004.
- Gach P. P., *Struktury i działalność duszpasterska zakonów męskich na ziemiach polskich dawnej Rzeczypospolitej i Śląska w latach 1772–1914*, Lublin 1999.
- Gajewski S., *Biskupi Królestwa Polskiego wobec ukazu carskiego o klasztorach z 8 listopada 1864 roku*, „Echa Przeszłości” 9 (2008), s. 143–154.
- Grzybowski M. M. ks., *Postawa Wincentego Chościak-Popiela, biskupa płockiego, wobec kasaty klasztorów w 1864 r. w jego diecezji*, „Studia Płockie” (1983) nr 11, s. 257–272.
- Helmling L. OSB, *Emaus. Kurzgefaßte Geschichte und Beschreibung der Kirche und des Kloster unserer l. Frau von Montserrat zu Emaus in Prag*, Prag 1905.
- Kanior M. OSB, *Benedyktyni w diecezji krakowskiej*, „Analecta Cracoviensia” 24 (1994), s. 325–351.

- Kanior M. OSB, *Pięćdziesiąt lat działalności benedyktynów tynieckich*, „Analecta Cracoviensia” 23 (1991), s. 325–358.
- Kanior M. OSB, *Tyniec wczoraj i dziś. Życie i działalność benedyktynów tynieckich w latach 1939–2009*, Tyniec 2009.
- Kanior M. OSB, *Upadek i odrodzenie opactwa tynieckiego*, „Rocznik Krakowski” 57 (1991), s. 83–99.
- Komar E. bp, *Kardynał Puzyna (moje wspomnienia)*, Kraków 1912.
- Koperek S. CR, *Teologia roku liturgicznego według Prospera Guérangera*, Kraków 1984.
- Królikowski J. ks., *Materiały do życia i posługi biskupa Floriana Janowskiego*, w: *Dzieje diecezji tarnowskiej*, t. 4: *Ludzie Kościoła*, red. A. Gąsior, ks. J. Królikowski, Tarnów 2013, s. 11–29.
- Kumor B. ks., *Diecezja tarnowska. Dzieje ustroju i organizacji 1786–1985*, Kraków 1985.
- Łukomski S. bp, *Arcybiskup Stablewski. Kartki z jego życia i działania*, Poznań–Warszawa [1912].
- Łuszczkiewicz W., *Ruiny Opactwa w Tyńcu w: Zabytki dawnego budownictwa w Krakowskiem*, z. 1, Kraków 1864.
- Marecki J. ks., *Rzymskokatolickie zakony i zgromadzenia zakonne w archidiecezji lwowskiej w latach pasterskiej posługi arcybiskupa Józefa Bilczewskiego*, w: *Błogosławiony Józef Bilczewski metropolita lwowski obrządku łacińskiego*, red. ks. J. Wołczański, Kraków 2003, s. 103–130.
- Marmion Columba OSB, *Correspondance 1881–1923*, ed. M. Tierney OSB, Maredsous 2008.
- Marszał J. ks. *Przewodnik po kościele i ruinach klasztoru pobenedyktynskiego w Tyńcu*, Kraków 1908.
- Maziarz A., *Benedyktyni w Tomaszowie Mazowieckim w latach 1922–1923*, w: *Karty z dziejów Tomaszowa Mazowieckiego. W 100. rocznicę odzyskania niepodległości przez Polskę oraz 230-lecie powstania miasta*, red. A. Wróbel, D. Warzocha, Tomaszów Mazowiecki 2018, s. 199–218.
- Maziarz A., *O. Klemens Dąbrowski (1875–1953). Pierwszy polski benedyktyn doby pokasacyjnej*, Opole 2019.
- Maziarz A., *Ojciec Klemens Dąbrowski OSB – promotor odnowy benedyktynów polskich po 1918 r.*, w: *Kościół w Polsce. Dzieje i kultura*, t. 19, red. ks. J. Walkusz, Tyniec 2020, s. 19–33.
- Maziarz A., *Problem rewindykacji dóbr poklasztornych w okresie II RP na przykładzie Wielkopolski*, w: *Historia testis temporum, lux veritatis, vita memoriae*,

- nuntia vetustis. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Włodzimierzowi Kaczorowskiemu*, red. E. Koziarska, M. Maciejewski, Piotr Stec, Opole 2015, s. 545–557.
- Maziarz A., *Zmagania o przetrwanie. Benedyktynki lwowskie w latach 1782–1946*, w: *In servitute scientiarum. Biografistyka – Galicja – Druga Rzeczypospolita. Księga pamiątkowa w 10. rocznicę śmierci Profesora Leszka Kuberskiego*, red. A. Maziarz, Opole 2017, s. 75–99.
- Mieczkowski J. ks., *Wkład opactwa św. Marcina w Beuron w ruch liturgiczny*, „Liturgia Sacra” (2007) nr 1, s. 121–131.
- Misonne D., *En parcourant l’histoire de Maredsous*, Maredsous 2005.
- Mrówczyński J. CR, *Ks. Walerian Kalinka. Życie i działalność*, Poznań–Warszawa 1972.
- Narodni archiv w Pradze, *Řád Benediktinu Emauz: Benediktini v Polsku 1922–1939. Obnoveni Lubina*.
- Oost K. van OSB, *Duch Święty a liturgia*, „Mysterium Christi” (1932–1933) nr 5, s. 129–135.
- Pater M., Sczaniecki P. OSB, *Radziwiłł Edmund*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 30, Wrocław–Warszawa 1987, s. 178–180.
- Pączek Jan ks., *Biskup Grzegorz Tomasz Ziegler jako organizator diecezji tynieckiej (tarnowskiej)*, „Prawo Kanoniczne” (1969) nr 3–4, s. 129–199.
- Pest C., *Kardynał Edmund Dalbor (1869–1926). Pierwszy Prymas Polski Odrodzonej*, Poznań 2004.
- Petzolt S. OSB, Givens B., *Die Beurerer Benediktinerkongregation*, w: *Reformverbände und Kongregationen der Benediktiner im deutschen Sprachraum*, Hrsg. U. Faust OSB, F. Quarthal, St. Ottilien 1999, s. 705–729.
- Piechnik L. SJ, *Zakony w archidiecezji krakowskiej za rządów Adama Stefana Sapiehy*, w: *Księga Sapieżyńska*, red. ks. J. Wolny, t. 1, Kraków 1982, s. 339–368.
- Radwan M. SCJ, *Antyzakonna polityka francuska (1901–1904)*, w: *Źródła wielkości mistrzów. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Piotrowi Pawłowi Gachowi*, red. ks. M. Nowak, R. Jusiak OFM, J. Mazur, Lublin 2013, s. 599–612.
- Sczaniecki P. OSB, *Benedyktyni*, w: *Zakony benedyktyńskie w Polsce. Krótka historia*, Tyniec 1980, s. 39–77.
- Sczaniecki P. OSB, *Florian Amand Janowski biskup tarnowski 1788–1801*, w: P. Sczaniecki OSB, *Benedyktyni polscy. Zbiór szkiców i opowiadań*, Tyniec 1989, s. 309–325.
- Sczaniecki P. OSB, *Ojciec Karol van Oost*, Tyniec 1990.
- Sczaniecki P. OSB, *Tyniec*, Kraków 2008.

- Szczaniecki P. OSB, *Tysiąc lat jak dzień wczorajszy... Opowiadanie o dziejach Tyńca*, „Znak” (1976) nr 3, s. 325–354.
- Szczaniecki P. OSB, *Wskrzeszenie opactwa benedyktynów w Tyńcu*, w: *Księga Sapieżyńska*, red. ks. J. Wolny, t. 1, Kraków 1982, s. 369–376.
- Szczaniecki Paweł OSB, *Biskup Grzegorz Tomasz Ziegler 1770–1852. Źródła i literatura*, w: P. Szczaniecki OSB, *Benedyktyni polscy. Zbiór szkiców i opowiadań*, Tyniec 1989, s. 325–346.
- Sobkowski L. ks., *O benedyktynach lubińskich w Starym Gostyniu*, Poznań 1913.
- Soltner L. OSB, *Solesmes et Dom Guéranger (1805–1875)*, Sablé-sur-Sarthe 1974.
- Strötz J., *Wilhelm II. und der Katholizismus*, w: *Wilhelm II. und die Religion. Facetten einer Persönlichkeit und ihres Umfelds*, Hrsg. S. Samerski, Berlin 2001, s. 171–198.
- Szorc A. ks., *Biskup Ignacy Krasicki wobec kasaty zakonu jezuitów na Warmii (1773–1780)*, w: *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Olsztynie. Prace Historyczne*, Olsztyn 1997, s. 58–65.
- Świerzawski W. bp, *Ruch odnowy liturgicznej w archidiecezji krakowskiej w okresie biskupstwa Adama Stefana Sapiehy*, w: *Księga Sapieżyńska*, red. ks. J. Wolny, t. 1, Kraków 1982, s. 251–264.
- Tarnawski M. ks., *Arcybiskup Józef Bilczewski. Krótki rys życia i prac*, Kraków 1991.
- Tierney M. OSB, *Dom Columba Marmion. A biography*, Dublin 1994.
- Turowicz B. OSB, *Wspomnienie o księciu kardynale Sapieże*, w: *Księga Sapieżyńska*, red. ks. J. Wolny, t. 2, Kraków 1986, s. 726–730.
- Tylec P. ks., *Postawa bp. Mariana Ryxa w sprawie powrotu zakonów monastycznych do diecezji sandomierskiej*, w: *Erem kamedułów w Rytwianach i klasztory monastyczne diecezji sandomierskiej. Duchowość – historia – dziedzictwo*, red. P. Tylec, Rytwiany-Sandomierz 2022, s. 83–105.
- Tyniec w legendzie, literaturze i na starej fotografii*, Tyniec–Kraków 2008.
- Wilczyński L. ks., *Dzieje archidiecezji poznańskiej w XX wieku i na początku XXI wieku*, Poznań 2019.

Abstrakt

Biskupi polscy wobec powrotu benedyktynów w XIX i XX wieku

Polscy biskupi zareagowali biernie na likwidację klasztorów w XVIII wieku i w I połowie XIX wieku. Wielu z nich skorzystało na kasatach. Jednak po latach

brak zakonów został oceniony przez biskupów negatywnie, toteż w II poł. XIX wieku i na początku następnego stulecia większość z nich z radością witała powracające stare oraz nowo tworzone wspólnoty zakonne. Także benedyktynów traktowano przychylnie. Biskupi diecezji krakowskiej, lwowskiej, sandomierskiej, poznańskiej widzieli w mnichach istotną pomoc w pracy duszpasterskiej, naukowej i wydawniczej. Niestety, w wielu przypadkach hierarchowie nie wychodzili poza ogólne deklaracje pomocy, toteż przez długi czas benedyktyni nie mogli znaleźć stałej siedziby w Polsce. Decydujące okazało się wsparcie arcybiskupa Poznania i Gniezna – Edmunda Dalbora oraz arcybiskupa Krakowa – Adama Stefana Sapieha. Pierwszy pomógł przy fundacji klasztoru w Lubiniu (1924), drugi – w Tyncu (1939). Za ich sprawą benedyktyni zakończyli długi proces, którego celem było odzyskanie skasowanych w XIX wieku prastarych opactw. Kolejne lata przyniosły owocną współpracę między zakonem a przedstawicielami diecezji.

Słowa kluczowe: benedyktyni, Lubiń, Tyniec, abp Edmund Dalbor, abp Adam Stefan Sapieha

Abstract

Polish Bishops and the Return of Benedictines in the 19th and 20th centuries

Polish bishops had a passive response to the closure of monasteries in the 18th century and in the first half of the 19th century. Many of them benefited from the dissolutions. However, after many years, the lack of religious orders was negatively assessed by the bishops, so in the second half of the 19th century and at the beginning of the next century, most of them welcomed the return of old and newly created religious communities. The Benedictines were also treated favorably. The bishops of the dioceses of Kraków, Lwów, Sandomierz and Poznań saw in the monks a significant help in their pastoral, scientific and publishing work. Unfortunately, in many cases the hierarchs did not go beyond general declarations of help, so for a long time the Benedictines could not find a permanent home in Poland. The support of the Archbishop of Poznań and Gniezno – Edmund Dalbor and the Archbishop of Kraków – Adam Stefan Sapieha turned out to be decisive. The first helped with the foundation of the monastery in Lubiń (1924), the second – in Tyniec (1939). Thanks to them, the Benedictines completed a long process of reclaiming the ancient abbeys that had been dissolved in the 19th century.

The following years brought fruitful cooperation between the order and diocesan representatives.

Keywords: Benedictines, Lubiń, Tyniec, archbishop Edmund Dalbor, archbishop Adam Stefan Sapieha